

Економіка

УДК [631.15:65.012.1]:

631.452

© 2013

*С.А. Балюк,
академік НААН*

*А.В. Кучер,
кандидат
педагогічних наук*

*О.В. Анісімова,
кандидат
економічних наук*

*ННЦ «Інститут
грунтознавства та агрохімії
імені О.Н. Соколовського*

*Л.Ю. Кучер,
кандидат
економічних наук*

*Харківський національний
аграрний університет
ім. В.В. Докучаєва*

ВІДТВОРЕННЯ РОДЮЧОСТІ ҐРУНТІВ: АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначено актуальні напрями економічного дослідження відтворення родючості ґрунтів у сільському господарстві. Показано суперечності концептуального, науково-методичного й емпіричного характеру, що гальмують розв'язання проблем відтворення родючості ґрунтів у сільськогосподарському виробництві України.

Ключові слова: *родючість ґрунтів, відтворення, суперечності, економічний механізм, економічне забезпечення.*

Актуальність досліджень. Вирішення складних соціально-економічних завдань, пов'язаних із розбудовою аграрного сектору України, значною мірою залежить від ефективності відтворювальних процесів в аграрних підприємствах. Одним зі складників аграрного ресурсного потенціалу є земельні ресурси, відтворення яких можна розглядати крізь призму відтворення родючості ґрунтів. Актуальність і значущість проблеми відтворення родючості ґрунтів у сільськогосподарському виробництві зумовлені гострою суперечністю між необхідністю забезпечувати сталий розвиток аграрного сектору економіки та інтенсивним розвитком ґрунтово-деградаційних процесів, що унеможливають стаке відтворення родючості ґрунтів. Головною причиною такої ситуації є домінування незбалансованої дефіцитної системи землеробства в Україні, через що найродючіші у світі чорноземі перетворилися на ґрунти із середнім рівнем родючості й продовжують погіршуватися, а врожаї останніх років здебільшого є ре-

зультатом зниження природної родючості й збіднення її потенційної частини [4]. При цьому 79% прибутку в сільському господарстві України одержують за рахунок природної родючості й лише 21% — є результатом запровадження технологій [2]. Разом із цим відбувається «екологічне проїдання» прибутку, оскільки збитки від зниження родючості ґрунтів є близькими, а в окремі роки вищими за прибуток, одержаний аграрними підприємствами України від реалізації продукції. Так, за розрахунками фахівців, у 2010 р. з 18,5 млн га ріплі, на якій вирощували основні групи культур, безповоротно втрачено 2,38 млн т азоту, фосфору та калію на суму понад 23 млрд грн і 8,2 млн т гумусу на суму 16,3 млрд грн. Проте це вартість лише добрив і не враховано витрати на їх перевезення, внесення, заробітну плату, амортизацію, пальне тощо [1]. Згідно з іншими даними щорічні економічні втрати від недобору продукції через ерозію ґрунтів загалом по Україні оцінюють у 1,5 млрд доларів США, а разом зі

здійсненими витратами — близько 2 млрд доларів США [6].

Економічні аспекти відтворення родючості ґрунтів досліджують у своїх працях В.А. Борисова, В.М. Будзяк, Д.С. Добряк, О.А. Корчинська, С.Г. Корчинська, Н.А. Солов'яненко, А.Я. Сохнич, В.М. Трегобчук, А.М. Третяк, М.М. Федоров, М.А. Хвесик, О.В. Ходаківська, І.О. Шилепницький та ін. Однак багато аспектів цієї складної проблеми й досі не вирішено і вони потребують спеціального дослідження.

Мета досліджень — визначити актуальні напрями економічного дослідження проблеми відтворення родючості ґрунтів у сільському господарстві України.

Результати досліджень. Одним зі стратегічних імперативів розвитку аграрного сектору економіки України є екологічний, який спрямований на відтворення, охорону та підвищення родючості ґрунту [5]. Зважаючи на Концепцію збалансованого (сталого) розвитку агроекосистем в Україні на період до 2025 року та Стратегію збалансованого використання, відтворення й управління ґрунтовими ресурсами України, у Національній парадигмі сталого розвитку України визначено такі напрями сталого розвитку: збереження, відтворення та раціональне використання біологічної різноманітності в агроландшафтах; формування зональних конкурентоспроможних ресурсо- та енергоощадних моделей ефективного ведення сільськогосподарського виробництва на засадах природоохоронної організації території, відтворення природно-ресурсного потенціалу; удосконалення структури посівних площ і сівозмін для повнішого використання біокліматичного потенціалу, поліпшення фітосанітарного стану ґрунту й агрофітоценозів, підтримання оптимального балансу органічної речовини та біологічного стану ґрунту; застосування ґрунтозахисних енергоощадних технологій обробки ґрунту, що забезпечують оптимізацію його агрофізичних властивостей і підвищення протиерозійної стійкості, особливо в регіонах вияву ерозії та дефляції [3].

Попри те, що одним зі стратегічних пріоритетів розвитку аграрної сфери визначено досягнення щонайменше простого відтворення родючості ґрунтів, упродовж останніх років в аграрному секторі економіки України відбувається зростаюче відтворення родючості ґрунтів. Це виявляється в зменшенні вмісту гумусу й поживних речовин у ґрунті через недотримання оптимальних нормативів щодо структури по-

сівних площ та недостатню кількість внесених органічних і мінеральних добрив.

В основі саморозвитку будь-якої економічної системи лежать економічні суперечності, які пронизують суспільне виробництво й діють на всіх його рівнях. За характером вони можуть бути об'єктивними (скажімо, між виробничими відносинами й продуктивними силами) та суб'єктивно-об'єктивними (між безмежними потребами людей та обмеженими можливостями виробництва). Щодо процесу відтворення в аграрній сфері важливу роль у розвитку економічної системи відіграє суперечність суб'єктивно-об'єктивного характеру — боротьба людини з природою в процесі задоволення своїх потреб. Одну з ключових особливостей відтворення в сільському господарстві відзначив ще К. Маркс. Він писав, що економічний процес відтворення, яким би не був його специфічний суспільний характер, завжди переплітається в цій галузі з природним процесом відтворення. У контексті відтворення родючості ґрунтів на особливу увагу заслуговує суперечність між виробництвом та іншими сферами (розподілом, обміном і споживанням), оскільки, як свідчать результати аналізу наукових досліджень і господарської практики, нині в аграрному бізнесі України домінує споживацьке використання ґрунтових ресурсів (часто підприємства вирощують ґрунтовиснажливі експортно орієнтовані сільгоспкультури), здобутий капітал власники агробізнесових структур вилучають з виробничого процесу замість його реновації, підриваючи економічні передумови для розширеного відтворення родючості ґрунтів.

Опрацювання документальних і наукових джерел, здійснений теоретичний аналіз досліджуваної проблеми та результати вивчення практичного досвіду господарювання в аграрній сфері уможливили виявлення ряду суперечностей, що гальмують розв'язання проблем відтворення родючості ґрунтів у сільськогосподарському виробництві України. Наявні суперечності стосовно досліджуваної проблеми умовно об'єднано в 3 групи:

на концептуальному рівні між:

проголошенням ідеї охорони земель як загальнонаціонального багатства, забезпечення їх раціонального використання, відтворення й підвищення родючості ґрунтів і відсутністю конкретних організаційно-правових механізмів, спрямованих на її втілення;

об'єктивною потребою переходу суспільства до сталого розвитку та відсутністю обґрунтова-

них механізмів реалізації стратегій для забезпечення сталої родючості ґрунтів як невід'ємного компонента біосфери;

сучасним усвідомленням діалектичної єдності екологічної, соціальної та економічної ефективності, необхідності її формування у невіддільному взаємозв'язку та домінуючою в господарській діяльності моноспрямованою парадигмою формування економічно ефективних результатів агробізнесу без урахування екологічного й соціального аспектів;

досить високим рівнем розробленості загальної економічної теорії відтворення факторів виробництва й недостатнім методолого-теоретичним обґрунтуванням економічних засад відтворення родючості ґрунтів як невід'ємного складника відтворювальних процесів в аграрному секторі;

об'єктивною потребою ґрунтового аналізу прогресивних ідей зарубіжного досвіду відтворення родючості ґрунтів у сільськогосподарському виробництві та відсутністю його системного вивчення й узагальнення у вітчизняній економічній теорії та господарській практиці;

сучасними досягненнями європейської спільноти у сфері стимулювання впровадження ґрунтозахисних технологій у сільське господарство та пасивною позицією державних інститутів у формуванні й практичній реалізації нових підходів до фінансової підтримки запровадження зазначених технологій;

необхідністю доцільної екологізації аграрного виробництва з огляду на складну екологічну ситуацію у світі загалом, і в Україні зокрема, та відсутністю науково обґрунтованих програм і координації їх реалізації й переважанням традиційного підходу до відбору суб'єктами агробізнесу методів господарювання в аграрній сфері;

необхідністю ліквідації сформованих стереотипів, зміни поглядів на відтворення родючості ґрунтів як проблеми власне товаровиробників і неадекватним відображенням цього питання в сучасному правовому й освітньому полі, недосконалістю традиційної екологічної підготовки фахівців;

об'єктивною необхідністю трансферу інновацій у сфері охорони, раціонального використання й відтворення родючості ґрунтів і недостатнім рівнем розробленості науково-методичних засад інноваційного провайдингу в цій сфері;

на науково-методичному рівні між:

сучасними вимогами економічної теорії та господарської практики до рівня розробки тео-

ретико-методологічних і науково-методичних засад оцінювання економічної ефективності ґрунтозахисних заходів, технологій та проектів і наявним рівнем розробленості цієї наукової проблеми;

необхідністю оцінювання конкурентоспроможності інноваційних наукових розробок у сфері охорони, раціонального використання й відтворення родючості ґрунтів і недостатнім рівнем опрацювання науково-методичних засад здійснення такої оцінки;

об'єктивною потребою суспільства в науково обґрунтованій методиці визначення збитків від погіршення родючості ґрунтів і недостатнім опрацюванням такої методики з урахуванням сучасних досягнень вітчизняної та зарубіжної економічної науки;

необхідністю єдиного науково-методичного підходу до формування уніфікованої методики визначення об'єктивної нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та міждисциплінарною розрізненістю теоретичних засад і відсутністю цілісних концепцій грошової оцінки, побудованих на інноваційних засадах оцінювання якості ґрунтів;

необхідністю формування єдиних методичних підходів до визначення еколого-економічних збитків від погіршення родючості ґрунтів, нераціонального їх використання й забруднення та неоднозначністю наявних наукових розробок і їх понятійно-категоріального апарату;

на емпіричному рівні (рівні господарської практики) між:

високим виробничим потенціалом наявних ґрунтових ресурсів і недостатнім рівнем використання цього потенціалу в аграрному секторі національної економіки;

об'єктивною необхідністю забезпечення екологічно збалансованого раціонального використання ґрунтових ресурсів і наявним виснажливим, часто хижацьким використанням ріллі в аграрних формуваннях;

потребою забезпечення розширеного відтворення родючості ґрунтів та недовістю наявних і недостатнім розробленням нових економічних механізмів здійснення відтворювальних процесів;

нагальною необхідністю розроблення дієвого організаційно-економічного механізму управління раціональним використанням і відтворенням родючості ґрунтів та недостатнім рівнем наукового обґрунтування цього механізму з урахуванням розвитку сучасних інтеграційних процесів в аграрному секторі;

наявністю численних наукових розробок у галузі охорони, збереження й відтворення родючості ґрунтів і недостатнім практичним використанням сучасних інноваційних технологій відтворення родючості ґрунтів у вітчизняній практиці агрогосподарювання;

постійним зростанням вимог до рівня професійної компетентності й інноваційних якостей фахівців, які здійснюють організацію аграрного виробництва, і реальним станом їх готовності до використання ґрунтозахисних заходів, технологій і проєктів у господарській практиці;

очікуваннями суспільством якісних змін у напрямі екологізації діяльності аграрних підприємств і недостатнім рівнем їх готовності до організації виробництва органічної сільськогосподарської продукції.

У зв'язку з теоретичною та практичною значущістю зазначених суперечностей і необхідністю їх вирішення можна сформулювати головну проблему економічного дослідження, яка полягає в розробленні й поглибленні теоретико-методологічних засад формування дієвого економічного механізму раціонального використання й відтворення родючості ґрунтів і розробленні науково-практичних рекомендацій щодо реалізації основних елементів цього механізму. На підставі опрацювання літератури та попереднього аналізу діяльності аграрних підприємств з'ясовано, що актуальні проблеми економічного забезпечення відтворення родючості ґрунтів належать до таких 2-х основних груп:

проблеми, що стосуються побудови теоретичної моделі економічного забезпечення відтворення родючості ґрунтів у сільському господарстві; проблеми, що стосуються практичної моделі економічного механізму відтворення родючості ґрунтів у сільськогосподарському виробництві.

До 1-ої групи завдань щодо побудови теоретичної моделі економічного забезпечення відтворення родючості ґрунтів, на нашу думку, належать дослідження економічних проблем, які можна об'єднати в такі підгрупи:

визначення сутності, структури та функцій економічного механізму відтворення родючості ґрунтів у сільському господарстві України; аналіз та узагальнення зарубіжного досвіду відтворення родючості ґрунтів у сільськогосподарському виробництві; визначення критеріїв ефективності й результативності функціонування економічного механізму відтворення родючості ґрунтів у сільському господарстві; побудова теоретичної моделі економічного механізму відтворення родючості ґрунтів у сільському господарстві України; аналіз, систематизація й експертне оцінювання основних економічних проблем відтворення родючості ґрунтів на макrorівні, мезорівні та мікрорівні.

Друга група завдань щодо побудови практичної моделі економічного механізму відтворення родючості ґрунтів у сільськогосподарському виробництві передбачає вирішення основних підзавдань: дослідження стану й тенденцій функціонування та ефективності й результативності сучасного економічного механізму відтворення родючості ґрунтів у сільському господарстві України; розроблення пропозицій щодо модернізації наявних інструментів економічного механізму відтворення родючості ґрунтів; обґрунтування рекомендацій щодо запровадження нових економічних регуляторів механізму відтворення родючості ґрунтів; визначення мети, умов, форм і методів державної фінансової підтримки; формування механізму здійснення контролю за мірою досягнення цілей державної фінансової підтримки відтворення родючості ґрунтів.

Висновки

Актуальність проблеми економічного забезпечення відтворення родючості ґрунтів та аналіз його наукового розроблення дали змогу виявити ряд суперечностей на концептуальному, науково-методичному й емпіричному рівнях. Ефективне забезпечення відтворення родючості ґрунтів можливе за умови подолання зазначених суперечностей на основі обґрунтування концептуальних засад формування дієвого економічного механізму раціонального використання й відтворення родю-

чості ґрунтів, розроблення науково-практичних рекомендацій щодо реалізації основних компонентів цього механізму.

У результаті аналізу визначено ряд актуальних напрямів економічного дослідження відтворення родючості ґрунтів, які можна об'єднати у 2 групи: проблеми, що стосуються побудови теоретичної моделі економічного забезпечення відтворення родючості ґрунтів, і проблеми, що стосуються практичної моделі економічного механізму відтворення ро-

дючості ґрунтів у сільськогосподарському виробництві. Розроблення напрямів розв'язання зазначених економічних проблем на теоретичному і практичному рівнях сприятиме

ефективнішому забезпеченню відтворення родючості ґрунтів у сільському господарстві, що й стане перспективою подальших досліджень.

Бібліографія

1. Греков В.О. Особливості проведення агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення/В.О. Греков, Л.В. Дацько. — Режим доступу: <http://www.ndipvt.org.ua/konf6/1/1.htm>.
2. Зось-Кіор М.В. Теоретичні аспекти удосконалення земельних відносин у сучасних умовах господарювання/М.В. Зось-Кіор//Економіка АПК. — 2013. — № 3. — С. 88–93.
3. Національна парадигма сталого розвитку України; за ред. Б.Є. Патона. — К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. — 72 с.
4. Стратегія збалансованого використання, відтворення і управління ґрунтовими ресурсами України; за ред. С.А. Балюка, В.В. Медведєва. — К.: Аграр. наука, 2012. — 240 с.
5. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки (на період до 2020 року): проект. — Режим доступу: www.uaan.gov.ua/.../strateg_do_2020r.pdf.
6. Шарко І.О. Еколого-економічні проблеми сільськогосподарського землекористування/І.О. Шарко// Вісн. ХНАУ. Сер. «Економічні науки». — 2012. — № 10. — Режим доступу: http://archive.nbuu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnau_ekon/2012_10/index.html.

Надійшла 29.07.2013.

ВІСТІ З НАУКОВИХ УСТАНОВ

ПРОДУКТИВНІСТЬ МОЛОЧНИХ КОРІВ У СЛОВАЧЧИНІ

Порівняно розвинене багатогалузеве сільське господарство Словаччини ґрунтується на сучасній матеріально-технічній базі й інфраструктурі. Країна використовує 19350 км² сільгоспугідь, що становить 39,5% площі країни. Ще на початку ХХ ст. у сільському господарстві працювали 60% населення. Найкращі умови для рослинництва — у низовинах. Вирощують передусім зернові культури, менше — картоплю, помідори, капусту, цибулю, перець, моркву, на півдні західної Словаччини у 6-ти районах вирощують виноград. Підвищену місцевість використовують як пасовища для великої рогатої худоби та овець, проте переважну частину тваринництва зосереджено в низовинах, де є достатні ресурси кормових культур.

Найпоширеніші в країні 3 породи корів: помісі, голштинська та симентальська. Порівняно з 2007 р. продуктивність цих порід зросла на 6,2–10,8%. Найвисокопродуктивнішою є голштинська порода (у 2012 р. надій — 8554 кг, уміст жиру в молоці — 3,85 і білка — 3,27%) (таблиця).

Молочна продуктивність корів різних порід у 2012 р.

Порода	Підконтрольних корів, гол.	Продуктивність корів за 305 днів лактації				Міжотельний період, днів
		Надій, кг	Уміст у молоці, %		жир + білок, кг	
			жиру	білка		
Помісі	44733	6721	3,97	3,33	491	427
Голштинська	31514	8554	3,85	3,27	609	422
Пінцгау	772	4434	3,84	3,41	525	421
Симентальська	12573	5834	4,02	3,43	435	410

М.С. Гавриленко,
кандидат сільськогосподарських наук
Інститут
розведення і генетики тварин НААН